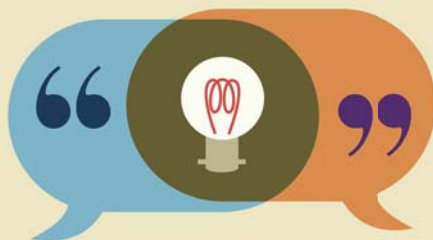

Argumentatie

Inleiding in het analyseren en
beoordelen van betogen

Noordhoff Uitgevers

F.H. van Eemeren en A.F. Snoeck Henkemans

5^e druk

Argumentatie

Standpunt

Een wiel, dat draait. Ik niet,
ik stuntel op twee benen
en noem dat Lopen, Gaan.
Sta ik toevallig stil, dan
heet dat het standpunt dat
ik inneem.

Argumentatie

Inleiding in het analyseren
en beoordelen van betogen

Frans van Eemeren

Francisca Snoeck Henkemans

Vijfde herziene druk

Noordhoff Uitgevers Groningen | Houten

Ontwerp omslag: Rocket Industries

Omslagillustratie: Getty Images

Eventuele op- en aanmerkingen over deze of andere uitgaven kunt u richten aan:
Noordhoff Uitgevers bv, Afdeling Hoger Onderwijs, Antwoordnummer 13,
9700 VB Groningen, e-mail: info@noordhoff.nl

Met betrekking tot sommige teksten en/of illustratiemateriaal is het de uitgever, ondanks zorgvuldige inspanningen daartoe, niet gelukt eventuele rechthebbende(n) te achterhalen. Mocht u van mening zijn (auteurs)rechten te kunnen doen gelden op teksten en/of illustratiemateriaal in deze uitgave dan verzoeken wij u contact op te nemen met de uitgever.

0 / 16

© 2016 Noordhoff Uitgevers bv Groningen/Houten, The Netherlands.

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet 1912 dient men de daarvoor verschuldigde vergoedingen te voldoen aan Stichting Reprorecht (postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.reprorecht.nl). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-pro.nl).

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without the prior written permission of the publisher.

ISBN (ebook) 978-90-01-86239-8

ISBN 978-90-01-86238-1

NUR 810

Woord vooraf bij de vijfde druk

Argumentatie is een inleiding in het analyseren en beoordelen van mondelinge en schriftelijke betogen. De argumentatieleer die hier wordt uiteengezet, is gebaseerd op de benadering van argumentatie die in de afgelopen decennia ontwikkeld is in de leerstoelgroep Taalbeheersing, Argumentatietheorie en Retorica van de Universiteit van Amsterdam. In deze benadering, de ‘pragma-dialectische’ argumentatietheorie, wordt ervan uitgegaan dat argumentatie erop gericht is met verbale middelen een verschil van mening tot een oplossing te brengen. Dit houdt in dat argumentatie als een onderdeel wordt beschouwd van een expliciete of impliciete discussie tussen twee partijen die een verschillende positie innemen ten opzichte van dezelfde propositie. De argumentatie heeft ten doel de andere partij te overtuigen van een bepaald standpunt met betrekking tot de propositie die ter discussie staat en daardoor het meningsverschil op een redelijke manier uit de wereld te helpen.

In *Argumentatie* wordt aandacht besteed aan het identificeren van de meningsverschillen waar het in betogen en discussies om draait, het traceren en expliciteren van ‘verzwegen’ argumenten en standpunten, het determineren van de argumentatieschema’s die aan de verschillende typen argumentatie ten grondslag liggen, het analyseren van de (meer of minder gecompliceerde) argumentatiestructuur van een betoog, het beoordelen van de deugdelijkheid van argumentatie en het herkennen van de drogredenen die in een betoog of discussie kunnen voorkomen als overtredingen van de regels voor het voeren van een redelijke discussie. Ook wordt ingegaan op de rol die ‘strategisch manoeuvreren’ speelt in de argumentatieve zetten die in de verschillende soorten argumentatieve praktijken worden gedaan. Elk hoofdstuk wordt afgesloten met verwijzingen naar achtergrondliteratuur. Aan het eind van het boek zijn oefeningen opgenomen die het de lezer mogelijk maken om zich de inzichten die in de verschillende hoofdstukken naar voren zijn gebracht actief eigen te maken.

Argumentatie is de opvolger van de leerboeken *Het analyseren van een betoog*, *Drogredenen* en *Argumenteren* van F.H. van Eemeren, R. Grootendorst en T. Kruijer. Met behulp van het constructieve commentaar dat wij zowel van collega’s als van cursisten en studenten op deze boeken en op de vier eerdere drukken van *Argumentatie* hebben ontvangen, hebben wij een aantal didactische verbeteringen kunnen aanbrengen. Bij deze vijfde druk, die we met zijn tweeën hebben voorbereid, zijn twee hoofdstukken over de schriftelijke en mondelinge presentatie van betogen komen te vervallen. In plaats daarvan wordt nu in twee hoofdstukken aandacht besteed aan de strategische en contextuele aspecten van argumentatie. Daarnaast is een aantal oefeningen en opdrachten geactualiseerd en zijn diverse extra oefeningen en opdrachtteksten toegevoegd. Ook hebben we een begrippenlijst samengesteld. Wij danken iedereen die ons bij de verbetering van dit boek

geholpen heeft, met name dr. C. Andone, dr. B. Garssen, dr. R. Pilgram,
E. Popa M.A., J. Visser M.A. en dr. J.H.M. Wagemans.

Amsterdam, december 2015

Frans van Eemeren
Francisca Snoeck Henkemans

Inhoud

- Inleiding 10**
- 1 Standpunten en verschillen van mening 13**
 - 1.1 Expliciete en impliciete verschillen van mening 14
 - 1.2 Positieve en negatieve standpunten 14
 - 1.3 Standpunten en uitingen van twijfel 15
 - 1.4 Typen verschillen van mening 17
 - 1.5 Hoofdverschillen en subverschillen van mening 18
 - 1.6 De presentatie van standpunten en van twijfel 19
 - [Samenvatting 21](#)
 - [Achtergrondliteratuur 22](#)
- 2 Argumenteren en discussiëren 25**
 - 2.1 Oplossen van een verschil van mening 26
 - 2.2 Argumentatieve discussies 26
 - 2.3 Het ideaalmodel van een kritische discussie 27
 - 2.4 Het betoog als onderdeel van een kritische discussie 29
 - [Samenvatting 31](#)
 - [Achtergrondliteratuur 32](#)
- 3 De presentatie van argumentatie 35**
 - 3.1 De identificatie van standpunten 36
 - 3.2 Indicatoren van argumentatie 37
 - 3.3 Aanwijzingen in de context 38
 - 3.4 Andere hulpmiddelen bij het interpreteren 39
 - 3.5 Verklaring, toelichting en uitleg 40
 - 3.6 Een maximaal argumentatieve interpretatie 40
 - [Samenvatting 42](#)
 - [Achtergrondliteratuur 43](#)
- 4 Verzwegen standpunten en argumenten 45**
 - 4.1 Verzwegen onderdelen van het betoog 46
 - 4.2 Algemene spelregels voor communicatie 47
 - 4.3 Correctheidsvoorwaarden voor taalhandelingen 48
 - 4.4 Overtredingen van de spelregels 49
 - 4.5 Varianten van indirectheid 50

- 4.6 Expliciteren van verzwegen standpunten 51
- 4.7 Expliciteren van verzwegen argumenten 52
- 4.8 Verzwegen argumenten in een welbepaalde context 53
 - Samenvatting 55
 - Achtergrondliteratuur 56

5 De argumentatiestructuur van het betoog 59

- 5.1 Enkelvoudige argumentatie 60
- 5.2 Combinaties van enkelvoudige argumentaties 60
- 5.3 Meervoudige, nevenschikkende en onderschikkende argumentatie 62
- 5.4 Een schematische weergave van de argumentatiestructuur 64
- 5.5 De presentatie van complexe argumentatie 67
- 5.6 Een maximaal argumentatieve analyse 68
- 5.7 Verzwegen argumenten en complexe argumentatie 70
 - Opstellen van een analytisch overzicht 71
 - Samenvatting 73
 - Achtergrondliteratuur 74

6 De deugdelijkheid van argumentatie 77

- 6.1 Beoordeling van een betoog 78
- 6.2 Aanvaardbaarheid van argumentatieve uitspraken 79
- 6.3 Geldigheid van redeneringen 80
- 6.4 Deugdelijkheid van argumentatieschema's 81
- 6.5 Argumentatie gebaseerd op een kentekenrelatie 82
- 6.6 Argumentatie gebaseerd op een vergelijkingsrelatie 84
- 6.7 Argumentatie gebaseerd op een causale relatie 85
- 6.8 De presentatie van verschillende typen argumentatie 86
 - Samenvatting 89
 - Achtergrondliteratuur 90

7 Drogredenen als overtredingen van discussieregel 1–5 93

- 7.1 Drogredenen en discussieregels 94
- 7.2 Vrijheidsregel 94
- 7.3 Verdedigingsplichtregel 97
- 7.4 Standpuntregel 99
- 7.5 Relevantieregel 102
- 7.6 Verzwegen-argumentregel 104
 - Samenvatting 106
 - Achtergrondliteratuur 107

8 Drogredenen als overtredingen van discussieregel 6–10 109

- 8.1 Het afdoende verdedigen van een standpunt 110
- 8.2 Uitgangspuntregel 110
- 8.3 Geldigheidsregel 112
- 8.4 Argumentatieschemaregel 113

- 8.5 Afsluitingsregel 116
- 8.6 Taalgebruikregel 117
- Samenvatting 120
- Achtergrondliteratuur 121

9 Strategisch manoeuvreren 123

- 9.1 Combineren van redelijkheid en effectiviteit 124
- 9.2 Drie aspecten van strategisch manoeuvreren 125
- 9.3 Rhetorische tegenhangers van dialectische doelen 126
- 9.4 Verschillende soorten argumentatieve strategieën 127
- 9.5 Drogredenen als ontsparingen van strategisch manoeuvreren 129
- 9.6 Het bedrieglijke karakter van drogredelijk strategisch manoeuvreren 130
- Samenvatting 132
- Achtergrondliteratuur 133

10 Conventionalisering van communicatieve activiteitstypen 135

- 10.1 Communicatieve activiteitstypen 136
- 10.2 Argumentatieve karakterisering van communicatieve activiteitstypen 137
- 10.3 Institutionele voorwaarden voor strategisch manoeuvreren 140
- 10.4 Differentiatie in de implementaties van kritische vragen 141
- Samenvatting 143
- Achtergrondliteratuur 144

Oefeningen per hoofdstuk 146

Controlerende toets 215

Antwoorden bij de controlerende toets 219

Begrippenlijst 222

Overzicht van discussieregels en drogredenen 227

Literatuur over argumentatie 231

Over de auteurs 233

Illustratieverantwoording 234

Register 235

Inleiding

Dit boek gaat over het gebruik van argumentatie als middel om een verschil van mening op te lossen. Verschillen van mening doen zich niet alleen voortdurend voor in ieders persoonlijke contacten met andere mensen, maar ook in werksituaties en in het verdere maatschappelijk leven. Ze kunnen over belangrijke dingen gaan of over onbelangrijke. Ze kunnen in een gesprek tot uiting komen of in een schriftelijke reactie op iets wat iemand gelezen heeft. In al deze en andere gevallen vormt het naar voren brengen van argumentatie een redelijke manier om te proberen het verschil van mening uit de wereld te helpen. Het naar voren brengen van argumentatie betekent in feite dat de spreker of schrijver een discussie aangaat met degenen die het niet met zijn standpunt eens zijn. En zulke argumentatieve discussies vormen een belangrijke spil in het sociale leven.

Argumentatie is een verbale activiteit, die zowel mondeling als schriftelijk kan worden uitgevoerd. Het is ook een sociale activiteit: wie argumenteert, richt zich per definitie tot anderen. Ten slotte is argumentatie een rationele activiteit, die ten doel heeft een standpunt zo te verdedigen dat het aanvaardbaar wordt voor een beoordelaar die zich redelijk opstelt. Iemand die argumenteert gaat er – terecht of ten onrechte – van uit dat er sprake is van een verschil van mening tussen hem of haar en de luisteraar of lezer. Door in de argumentatie proposities naar voren te brengen die zijn standpunt moeten rechtvaardigen, probeert de spreker of schrijver de luisteraar of lezer van de aanvaardbaarheid van dit standpunt te overtuigen. In de volgende definitie van argumentatie worden deze verschillende kenmerken samengebracht:

Argumentatie is een verbale, sociale en rationele activiteit die erop gericht is een redelijke beoordelaar te overtuigen van de aanvaardbaarheid van een standpunt door één of meer proposities naar voren te brengen die ter rechtvaardiging van dat standpunt dienen.

Deze definitie heeft niet alleen betrekking op de activiteit van het aanvoeren van argumenten maar ook op het betoog of betoogje dat daarvan het resultaat is. Met de term *argumentatie* wordt dus zowel het proces van het argumenteren aangeduid als het daaruit voortvloeiende ‘product’. De argumentatieleer heeft betrekking op beide. Argumentatie wordt niet alleen bekeken als het product van een rationeel redeneerproces, zoals in de logica gewoonlijk met redeneringen gebeurt, maar er wordt ook aandacht besteed aan het communicatie- en interactieproces waarin de argumentatie in de praktijk naar voren wordt gebracht.

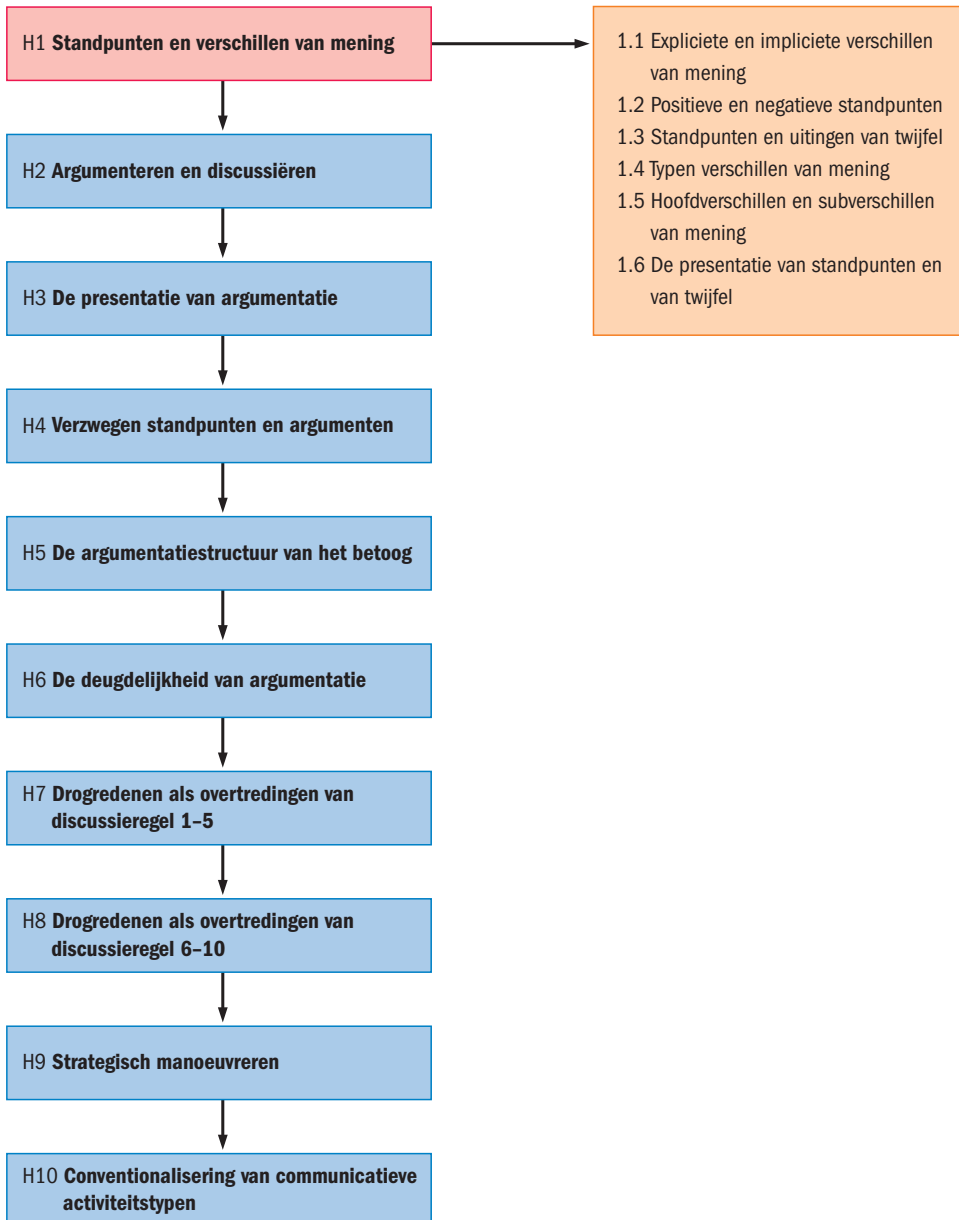
In een zuiver logische benadering van argumentatie blijft een groot aantal verbale, contextuele, situationele en andere pragmatische factoren die van invloed zijn op het verloop en de uitkomst van de argumentatieve gedachte-wisseling buiten beschouwing. Hoe is de argumentatie precies verwoord?

Tot wie is de argumentatie gericht? In wat voor situatie wordt de argumentatie naar voren gebracht? Wat is er allemaal van belang aan wat er is voraafgegaan aan het naar voren brengen van de argumentatie? Met deze en andere 'pragmatische' vragen houden logici zich in het algemeen niet bezig. Zij concentreren zich op abstracte 'argumentatievormen' of 'redeneerpatronen', waarin een conclusie wordt afgeleid uit een bepaalde verzameling in standaardformuleringen gegoten premissen. Het gaat logici erom een duidelijk onderscheid te maken tussen 'formeel geldige' redeneervormen en redeneervormen die niet formeel geldig zijn. Om dit te kunnen doen, abstraheren zij van pragmatische kenmerken van de argumentatieve werkelijkheid die voor een adequate behandeling van argumentatie onontbeerlijk zijn. In de argumentatieleer gaat het juist om argumentatie die in gewone omstandigheden naar voren wordt gebracht door iemand die iemand anders probeert te overtuigen van de aanvaardbaarheid van een bepaald standpunt.

Wie argumenteert maakt altijd – expliciet of impliciet – aanspraak op redelijkheid. Maar dit betekent natuurlijk niet dat elke argumentatie ook werkelijk redelijk is. In de praktijk blijkt er met de argumentatie vaak van alles mis te zijn. Het is de bedoeling van het vak argumentatieleer dat geleerd wordt hoe kan worden nagegaan in hoeverre een argumentatie voldoet aan deugdelijkheidsriteria die voor een redelijke discussie gelden. In dit opzicht heeft de argumentatieleer een *normatieve* dimensie. De argumentatieleer heeft ook een *descriptieve* dimensie, want de technische begrippen die erin gebruikt worden zijn nauw verbonden met de verschillende factoren die in de argumentatieve realiteit een rol spelen en de problemen die in de argumentatieve praktijk kunnen optreden. In de methode voor het analyseren, beoordelen en presenteren van argumentatie die in dit boek gepresenteerd wordt, zijn deze twee dimensies op een systematische manier met elkaar geïntegreerd.

De methode die in dit boek gevolgd wordt, houdt in dat geprobeerd wordt om stap voor stap de inzichten bij te brengen die nodig zijn om de verschillende taken die bij het identificeren van een meningsverschil en het analyseren en beoordelen van een betoog moeten worden uitgevoerd, goed te kunnen verrichten en zelf verder te kunnen reflecteren op de problemen die zich hierbij kunnen voordoen. Ook wordt inzicht verschaft in de rol die strategisch manoeuvreren in de verschillende soorten argumentatieve praktijken speelt bij het verenigen van het streven naar effectiviteit en het handhaven van redelijkheid. Na elk hoofdstuk worden verwijzingen gegeven naar andere theoretische literatuur en wordt de stof van het betreffende hoofdstuk nog eens kort samengevat en worden verwijzingen gegeven naar andere theoretische literatuur. Na het laatste hoofdstuk zijn er oefeningen en opdrachten opgenomen waarmee de lezer zich de behandelde leerstof verder eigen kan maken. Achter in het boek is niet alleen een gedetailleerd register te vinden, maar ook een begrippenlijst, een overzicht van de behandelde discussieregels en drogredenen en een algemene literatuurlijst. Ook is daar een controlerende toets opgenomen met bijbehorende antwoorden. Bij dit boek hoort een website (www.argumentatie.noordhoff.nl) met extra oefeningen en aanvullend materiaal. Voor de docenten zijn de antwoorden op de vragen uit het boek op de website beschikbaar. De site bevat onder andere adviezen voor de behandeling, antwoorden bij de oefeningen, extra oefeningen en tentamens. Voor studenten is er extra oefenmateriaal voorhanden.

1

Standpunten en verschillen van mening

- 1.1** **Expliciete en impliciete verschillen van mening**
- 1.2** **Positieve en negatieve standpunten**
- 1.3** **Standpunten en uitingen van twijfel**
- 1.4** **Typen verschillen van mening**
- 1.5** **Hoofdverschillen en subverschillen van mening**
- 1.6** **De presentatie van standpunten en van twijfel**

De analyse van een argumentatieve tekst of discussie begint met het identificeren van het verschil van mening waar het om draait. Om van een verschil van mening te kunnen spreken, moet er in ieder geval iemand een standpunt innemen en moet een ander op zijn minst twijfelen of hij wel met dit standpunt instemt. (Daar waar 'hij' staat geschreven, kan ook 'zij' worden gelezen.) In dit hoofdstuk worden verschillende soorten meningsverschillen onderscheiden die aanleiding kunnen zijn voor een betoog of discussie. Omdat standpunten en uitingen van twijfel de bouwstenen zijn van verschillen van mening, wordt dit hoofdstuk afgesloten met een overzicht van soorten uitdrukkingen die een aanwijzing kunnen zijn dat er sprake is van een standpunt of van twijfel.

1.1 Expliciete en impliciete verschillen van mening

Mensen verschillen nogal eens van mening. Dat is niets bijzonders. Wel is het ongebruikelijk dat de strijdende partijen het laten bij de constatering dat ze van mening verschillen. Vaak kan dat ook niet, of is het in elk geval niet verstandig. Dan moet er gediscussieerd worden tot er overeenstemming is bereikt en het meningsverschil is opgelost.

Er is sprake van een verschil van mening, zodra er een standpunt is dat niet door iedereen volledig gedeeld wordt. Dit is al het geval als iemand een standpunt naar voren heeft gebracht en een ander er niet meteen van overtuigd is dat dit standpunt aanvaardbaar is, maar twijfelt. Hij hoeft dan nog niet eens het tegengestelde standpunt in te nemen:

Paula: 'Volgens mij zouden ze in het onderwijs veel meer aandacht aan schrijven en spreken moeten besteden.'

Anton: 'Ik weet het niet, ik heb er eigenlijk nooit zo over nagedacht.'

Er zijn bij een verschil van mening altijd twee partijen betrokken. De ene verkondigt een standpunt en de andere trekt het in twijfel. Of gaat, zoals in de praktijk heel gewoon is, nog een stapje verder en verwerpt het standpunt:

Paula: 'Volgens mij zouden ze in het onderwijs veel meer aandacht aan schrijven en spreken moeten besteden.'

Peter: 'Wat een onzin, daar wordt al meer dan genoeg aandacht aan besteed.'

In dit voorbeeld is het verschil van mening expliciet: zowel het standpunt als de kritiek daarop worden uitdrukkelijk onder woorden gebracht. Maar zo hoeft het niet te gaan. Vooral in schriftelijke communicatie blijft het verschil van mening vaak impliciet, doordat maar een van beide partijen aan het woord komt. De twijfel van de andere partij wordt dan als het ware voorondersteld:

Paula: 'In het onderwijs zou veel meer aandacht aan schrijven en spreken moeten worden besteed, want met de schriftelijke en mondelinge uitdrukkingsvaardigheid van studenten is het slecht gesteld. Bovendien besteden wij in verhouding tot het buitenland belachelijk weinig tijd aan dergelijke vaardigheden.'

Dat Paula ervan uitgaat dat haar standpunt niet meteen door iedereen wordt aanvaard, blijkt uit het feit dat ze er argumenten voor geeft. Het is natuurlijk mogelijk dat dit een onjuiste vooronderstelling is en dat er helemaal geen verschil van mening bestaat tussen Paula en de lezer.

1.2 Positieve en negatieve standpunten

Bij een verschil van mening worden er altijd twee verschillende posities ingenomen over een bepaalde kwestie. De verwoording van die kwestie geeft de *propositie* weer die de inzet vormt van het verschil van mening.

Proposities kunnen feiten of gebeurtenissen weergeven ('Het bioscoopbezoek is dit jaar met drie procent afgenomen'), een voorspelling ('Een goede

beheersing van vreemde talen zal bij sollicitaties een steeds belangrijker eis worden'), een oordeel ('Amsterdam is de schoonste stad van Europa') of een aanbeveling ('Je moet op wijnvlekken meteen zout strooien').

Tegenover een propositie kan een positieve, een negatieve of een neutrale positie worden ingenomen en deze positie bepaalt of er sprake is van een positief standpunt, een negatief standpunt of geen standpunt (ook wel aangeduid als een 'nul'-standpunt).

Peter, Paula en Alied nemen ieder een verschillende positie in ten opzichte van de propositie dat homeopathie kwakzalverij is:

Peter: 'Volgens mij is homeopathie kwakzalverij.'

Paula: 'Volgens mij is homeopathie geen kwakzalverij.'

Alied: 'Ik weet niet of homeopathie wel of geen kwakzalverij is.'

Peter heeft zich in dit voorbeeld positief gebonden aan de propositie dat homeopathie kwakzalverij is. Hij neemt een positief standpunt in ten opzichte van deze propositie. Paula, die vindt dat homeopathie geen kwakzalverij is, heeft zich negatief aan dezelfde propositie gebonden en neemt een negatief standpunt in. Alied heeft zich op geen enkele manier aan de propositie gebonden. Zij twijfelt zowel aan het positieve als aan het negatieve standpunt en neemt dus (vooralsnog) een neutrale positie in, een 'nul'-standpunt; misschien weet ze nog niet zeker wat ze er precies van vindt.

Bij een verschil van mening is er op zijn minst altijd iemand die een positief of een negatief standpunt inneemt en iemand anders die twijfelt aan dit positieve of negatieve standpunt. De twijfelaar kan tegenover het positieve standpunt weer een negatief standpunt stellen of tegenover het negatieve een positief standpunt, maar dan wordt het verschil van mening al meteen ingewikkelder.

1.3 Standpunten en uitingen van twijfel

Omdat mensen overal een mening over kunnen hebben, kunnen hun standpunten op de meest uiteenlopende proposities betrekking hebben. Zo kan iemand vinden dat zijn vrouw beter geen permanent had kunnen nemen, maar ook kan hij het standpunt huldigen dat de schotkracht van een zaalhandballer vergroot wordt door met een extra lichte bal te trainen of van mening zijn dat fysiotherapie onder de basisverzekering hoort te vallen. Of een propositie nu betrekking heeft op een betrekkelijk eenvoudig onderwerp of juist op bijzonder ingewikkelde materie, er kan altijd een standpunt over worden ingenomen:

- [1] Volgens mij was haar hoed groen.
- [2] Het is niet zo dat een Engelse mijl hetzelfde is als twee kilometer.
- [3] Ramsey Nasr is naar mijn mening onze beste dichter.
- [4] De Franse literatuur is niet zo boeiend.
- [5] Ik acht het uitgesloten dat de ideeën van de econoom Piketty tegenstrijdig zullen blijken te zijn.
- [6] De Engelse wals ligt haar beter dan de Weense.
- [7] Ik vind niet dat we nu opeens moeten gaan sparen.
- [8] Het is niet zo dat de kwantumtheorie bevestigd wordt door de relativiteitstheorie.

De proposities waarover standpunten worden ingenomen, kunnen niet alleen qua onderwerp behoorlijk variëren, maar ook qua reikwijdte. Een propositie kan op iedereen slaan of op alle onderdelen van een geheel, maar een propositie kan ook alleen betrekking hebben op specifieke aspecten of individuen. En ook de kracht waarmee over een propositie een standpunt naar voren wordt gebracht, kan variëren. Een stelling kan met volstrekte zekerheid geponeerd worden, maar het standpunt kan ook neerkomen op een voorzichtige veronderstelling. Er zijn bij standpunten over proposities dus diverse gradaties van kracht en reikwijdte:

- [9] Ik ben er zeker van dat alle mensen angst kennen.
- [10] Ik vermoed dat alle mensen angst kennen.
- [11] Het is waarschijnlijk dat zinkgebrek bij sommige mannen de seksuele ontwikkeling vertraagt.
- [12] Het is onwaarschijnlijk dat alle woorden vertaalbaar zijn.
- [13] Ik veronderstel dat ook intelligente mensen wel eens iets doms denken.
- [14] Je moet een rekenfout gemaakt hebben.
- [15] Het lijdt geen twijfel dat iedereen iemand nodig heeft.
- [16] Het lijdt geen twijfel dat sommigen het heel goed alleen af kunnen.

Een standpunt hoeft niet op één propositie betrekking te hebben. Het kan ook op meer proposities tegelijk slaan. Die proposities houden dan in de regel wel nauw verband met elkaar. Soms komt dit tot uitdrukking doordat ze met behulp van verbindingswoorden zoals *en* en *maar* met elkaar in verband worden gebracht en gezamenlijk in één zin zijn weergegeven:

- [17] Ik vind het onaanvaardbaar dat jij zonder mij iets te vragen mijn kamer binnendringt, boeken uit mijn kast haalt en die vervolgens ook nog aan iemand anders uitleent.
- [18] Mij lijkt dat het niet beslist noodzakelijk is om bij elke maaltijd vitamine B-complex en C in pilvorm in te nemen, maar dat het voldoende is om eens per week of zelfs nog iets minder vaak ter aanvulling de vitaminen A en D te nemen en slechts af en toe ter verdere aanvulling de vitaminen B-complex en C.

Bij een positief standpunt zijn het standpunt en de propositie waarop het standpunt betrekking heeft dikwijls niet goed van elkaar te onderscheiden ('Zussen zijn gezellig'). Ze worden in één uitspraak weergegeven en het positieve karakter van het standpunt wordt veelal niet nog eens apart benadrukt. Desgewenst kan dit natuurlijk wel gebeuren:

- [19] Mijn standpunt is dat het wel degelijk zo is dat vrouwen eerder tot hysterie neigen dan mannen.
- [20] Net als Andree, vind ik dat christendom en doemdenken inderdaad onverenigbaar zijn.

Bij een negatief standpunt is de moeilijkheid dat de grens tussen het innen van een negatief standpunt en het uiten van twijfel niet altijd even scherp te trekken valt. Een voorzichtig geformuleerd negatief standpunt kan aardig in de buurt komen van louter twijfel. Omgekeerd kan een uiting die op het eerste gezicht twijfel lijkt uit te drukken, bij nader inzien toch een ne-

gatief standpunt zijn. Omdat mensen uit beleefdheid doorgaans liever niet zo duidelijk laten merken dat ze het ergens niet mee eens zijn, komt dit laatste zelfs geregeld voor. Er bestaat een duidelijke neiging om negatieve standpunten als uitingen van twijfel te presenteren:

Ik vraag me af of dat wel zo'n goed idee is.

Uitingen van twijfel mogen in allerlei opzichten nogal eens op standpunten lijken, ze hebben wel heel andere consequenties. Iemand die een tegengesteld standpunt naar voren heeft gebracht, heeft daarmee in principe de plicht op zich genomen dit tegengestelde standpunt te verdedigen als daar aanleiding toe is, terwijl iemand die alleen maar blijk heeft gegeven van twijfel, nergens aan gehouden kan worden. Bij het analyseren van een betoog moet daarom steeds zo zorgvuldig mogelijk worden nagegaan of iemand alleen maar twijfelt of geacht mag worden een tegengesteld standpunt naar voren te hebben gebracht.

1.4 Typen verschillen van mening

Het eenvoudigste type verschil van mening ontstaat als een standpunt op twijfel stuit. Dit is de *basisvorm* van een verschil van mening. Aangezien het standpunt positief kan zijn of negatief, zijn er van de basisvorm twee varianten:

- [1] Peter: 'Nederlandse mannen zijn niet romantisch.'
Alied: 'Dat weet ik eigenlijk nog zo net niet.'
- [2] Peter: 'Nederlandse mannen zijn romantisch.'
Alied: 'Is dat zo?'

Omdat een verschil van mening van de basisvorm betrekking heeft op slechts één propositie, heet het *enkelvoudig*. Er wordt bovendien niet meer dan één (positief of negatief) standpunt ingenomen (en in twijfel getrokken) ten opzichte van deze propositie. Daarom heet een verschil van mening van de basisvorm ook *niet-gemengd*: er is maar één partij die een verdedigingsplicht voor een standpunt op zich heeft genomen. Een verschil van mening van de basisvorm is dus enkelvoudig en niet-gemengd. Naast niet-gemengd enkelvoudige, zijn er ook *gemengde* en *meervoudige* verschillen van mening. En die kunnen weer op allerlei manieren gecombineerd zijn tot gemengd meervoudige verschillen van mening. Deze complexe verschillen van mening moeten in de analyse herleid worden tot specifieke combinaties van de basisvorm. Uitgaande van de verschillende combinatie-mogelijkheden, kunnen vier typen verschil van mening worden onderscheiden:

- 1 niet-gemengd enkelvoudige (de basisvorm)
- 2 gemengd enkelvoudige
- 3 niet-gemengd meervoudige
- 4 gemengd meervoudige

Bij een meervoudig verschil van mening wordt er ten opzichte van meer dan één propositie een standpunt ingenomen. Een meervoudig verschil van mening ontstaat bijvoorbeeld als iemand in één keer een heleboel tege-

lijk of twee of drie met elkaar samenhangende dingen ter discussie stelt, bijvoorbeeld door over een hele serie zaken zijn standpunt te geven of een mening uit te spreken over een ingewikkelde theorie of over een plan dat uit diverse onderdelen bestaat. Zodra er meer proposities zijn waarover zowel een standpunt als twijfel geuit wordt, is het verschil van mening meer-
voudig:

Peter: 'Nederlandse mannen zijn niet romantisch, en ook niet spiritueel, maar ze zijn wel betrouwbaar.'

Alied: 'Dat weet ik allemaal niet zo precies hoor.'

Bij een gemengd verschil van mening worden er tegengestelde standpunten ingenomen ten opzichte van dezelfde propositie. De ene partij brengt een positief standpunt naar voren en de andere stelt daar een negatief standpunt tegenover – of omgekeerd. Dit houdt steeds in dat in plaats van alleen met twijfel, op een standpunt gereageerd wordt met een tegenstandpunt:

Peter: 'Nederlandse mannen zijn niet romantisch.'

Alied: 'Dat ben ik niet met je eens.'

Het naar voren brengen van een tegengesteld standpunt impliceert tevens altijd twijfel aan het standpunt van de andere partij. Als het andere standpunt al aanvaard wordt, en er dus helemaal geen sprake is van twijfel, heeft het immers geen zin om een tegengesteld standpunt naar voren te brengen. Alle meer complexe verschillen van mening kunnen daarom geanalyseerd worden als een combinatie van meningsverschillen van de basisvorm. Zo bestaat het volgende gemengd enkelvoudige verschil uit twee verschillen van mening van de basisvorm:

Peter: 'Jij reageert altijd veel te snel.'

Alied: 'Helemaal niet!'

Het eerste basisverschil van mening wordt gevormd door Peters positieve standpunt ten opzichte van de propositie: 'Alied reageert altijd veel te snel' en Alieds twijfel aan dit standpunt. De onderdelen van het tweede basisverschil zijn Alieds negatieve standpunt ten opzichte van de propositie: 'Alied reageert altijd veel te snel' en Peters twijfel aan dit standpunt.

1.5 Hoofdverschillen en subverschillen van mening

Tijdens de discussie naar aanleiding van een bepaald verschil van mening ontstaan vaak weer nieuwe geschilpunten, doordat de argumentatie die ter verdediging van een standpunt wordt aangevoerd, zelf ook weer op twijfel of tegenspraak stuit. Bij het identificeren van een verschil van mening moet daarom onderscheid gemaakt worden tussen het *hoofdverschil* van mening en de eventuele *subverschillen* die tijdens de discussie over het hoofdverschil zijn ontstaan. Dit kan geïllustreerd worden aan de hand van het volgende gesprek:

Irma: 'Ober, volgens mij is deze soep bedorven.'

Ober: 'Mevrouw, dat is onmogelijk.'

Irma: 'Maar kijkt u dan, er drijft gewoon schimmel in.'

- Ober: 'Dat is geen schimmel, dat zijn stukjes broccoli.'
 Irma: 'Nou, ik heb nog nooit zulke vreemde broccoli gezien.'

Het hoofdverschil van mening is hier gemengd enkelvoudig en heeft betrekking op de propositie 'Deze soep is bedorven.' Tevens is er een (meervoudig gemengd) subverschil van mening, over de proposities 'Er drijft schimmel in de soep' en 'Er drijven stukjes broccoli in de soep'. In de praktijk komt het ook vaak voor dat het hoofdverschil van mening zelf niet in één keer, maar stap voor stap tot uitdrukking wordt gebracht, zodat pas in de loop van de discussie duidelijk wordt waarover de discussianten nu eigenlijk van mening verschillen. Ook gebeurt het regelmatig dat hetzelfde standpunt later nog eens op een wat andere manier wordt herhaald. Als de nieuwe formulering nogal afwijkt van de oorspronkelijke, kan het op het eerste gezicht om een heel ander standpunt lijken te gaan. Hoewel het ook heel goed anders kan zijn, geeft de nieuwe formulering in de regel eerder het standpunt weer waar het hoofdverschil om draait dan de oorspronkelijke:

- Peter: 'De Fransman is chauvinistisch. Ik bedoel: de meeste Fransen zijn dat. Ik zal aangeven waarom ik dat vind.'

1.6 De presentatie van standpunten en van twijfel

Er zijn een paar uitdrukkingen met behulp waarvan een standpunt uitdrukkelijk als zodanig kan worden gepresenteerd:

- [1] *Mijn standpunt is* dat bij het testen van intelligentie het milieu toch altijd een grote rol blijft spelen.
 [2] *Wij zijn de mening toegedaan dat* men op straat moet kunnen roken.

Ook de volgende uitdrukkingen verwijzen naar standpunten:

- [3] *Ik vind dat* mannen en vrouwen elkaar zo veel mogelijk met rust moeten laten.
 [4] *Mijns inziens* was Maria Callas de laatste echte diva.
 [5] *Volgens mij* ligt Tilburg dichterbij Antwerpen dan bij Rotterdam.
 [6] *Daarom* leidt de economische convergentietheorie tot een onjuiste interpretatie van de evolutie in de wereldeconomie.
 [7] *Ik kan niet anders dan concluderen dat* Nederland culinair vol op koers ligt.
 [8] *Dus* moet de wervelkolom wel drie verschillende doelen dienen.
 [9] *Ergo*: het voorstel om alle beroepsaanduidingen te neutraliseren, is een vorm van verwerpelijke taaldwang.

Soms verschaft de verbale presentatie alleen maar een sterke aanwijzing dat er van een standpunt sprake is:

- [10] *Kortom*, dat kan nooit het geval zijn.
 [11] *Het zit namelijk zo dat* Napoleon aan zijn broer een aardige zetsbaas dacht te hebben.
 [12] *Ik meen te mogen stellen dat* zinnen in de lijdende vorm altijd moeilijker te begrijpen zijn dan in de bedrijvende.

- [13] *Het is dan ook niet zo dat sport altijd gezond is.*
- [14] *Waar we het over eens moeten zijn, is dat niemand op zijn eigen houtje iets zal ondernemen.*
- [15] In Nederland wordt *ten onrechte altijd gedacht dat* absurdistische toneelstukken op een loodzware manier gespeeld moeten worden.
- [16] *Het is onzin dat* Popper een positivist zou zijn.
- [17] *Het verdient aanbeveling om* een deugdelijke reisverzekering af te sluiten.
- [18] *Zoals ik het zie,* denkt hij alleen aan zichzelf.

En dan zijn er ook nog gevallen waarin het overdreven zou zijn om te zeggen dat de verbale presentatie aangeeft dat er een standpunt naar voren wordt gebracht, maar waarin wel sprake is van een vaak voorkomend patroon, dat de interpretatie vergemakkelijkt:

- [19] *Men moet* niet te veel ineens willen.
- [20] Alle archieven *zouden* openbaar moeten zijn.
- [21] Demagogie *dient* vermeden te worden.
- [22] *Met andere woorden:* natuurbeheer zou zich moeten beperken tot nietsdoen.
- [23] *Alles overwegend,* kun je er niet omheen dat de topsporters ook in Nederland druk aan het slikken zijn geslagen.
- [24] *Dat is* onvoldoende.
- [25] *Het feit dat* je af en toe je rug voelt, is een waarschuwing.
- [26] *Je mag* je nooit totaal aan iemand overleveren.

Dikwijls is kennis van de context vereist om uit te kunnen maken of een uitspraak een standpunt is. Of er moet een beroep worden gedaan op bepaalde achtergrondkennis.

Twijfel is vaak nog lastiger te herkennen dan een standpunt, doordat hij vaak impliciet blijft. Wel kan uit het feit dat iemand het nodig vindt een standpunt te verdedigen, afgeleid worden dat hij althans aanneemt dat een ander daaraan twijfelt of zou kunnen gaan twijfelen. Misschien omdat hij de ander meende te zien fronsen, misschien ook alleen omdat hij zich in de ander heeft proberen in te leven en op grond daarvan meent te mogen verwachten dat zijn standpunt wel eens op twijfel zou kunnen stuiten.

Hoewel twijfel meestal niet expliciet verwoord wordt, is er toch wel een aantal uitdrukkingen dat dikwijls gebruikt wordt om twijfel aan te geven, zodat er een aanwijzing aan ontleend kan worden:

- [27] *Ik weet niet of* prins Alexander wel zoveel eerbied had voor zijn vader.
- [28] *Ik ben er niet helemaal zeker van of* je inderdaad het gas hebt uitgedaan.
- [29] *Zou het niet zo kunnen zijn dat* het ook een beetje aan haar heeft gelegen?
- [30] *Eigenlijk snap ik nog niet zo goed dat* die stellingen onverenigbaar zijn.
- [31] Ja, het is een beetje moeilijk, maar *misschien is het wel niet zo dat* dit het best gezamenlijk kan worden gedaan.
- [32] *Ik moet er nog eens over nadenken of ik vind dat* het in dat geval onverantwoord is om inflatoir te financieren.

Samenvatting

-
- ▶ Een standpunt kan positief zijn of negatief. In beide gevallen kan het aanleiding zijn tot een verschil van mening.
 - ▶ Van een verschil van mening is sprake als het standpunt van de één twijfel ontmoet bij de ander.
 - ▶ Als de ander niet alleen twijfelt maar een tegengesteld standpunt inneemt, is het verschil van mening gemengd.
 - ▶ Als het verschil van mening op meer dan één propositie betrekking heeft, is het meervoudig.
 - ▶ Als er alleen sprake is van twijfel en het verschil van mening maar op een propositie betrekking heeft, heeft het verschil van mening de basisvorm: niet-gemengd enkelvoudig.
 - ▶ Bij het analyseren van een betoog moet om te beginnen worden nagegaan wat het (hoofd)verschil van mening is en hoe dat precies in elkaar zit.
-

Achtergrondliteratuur

1

Op de verschillende soorten meningsverschillen wordt dieper ingegaan in Eemeren, F.H. van & Grootendorst, R. (1992). *Argumentation, communication and fallacies: A pragma-dialectical perspective* (hoofdstuk 2). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum. In dit boek worden ook de theoretische achtergronden van onze pragma-dialectische benadering uiteengezet.

Voor een vergelijking met andere benaderingen, zoals het 'Toulmin-model', de 'nieuwe retorica', 'informele logica en kritisch denken' en 'formele dialectiek', zie Eemeren, F.H. van (2001). The state of the art in argumentation theory. In: F.H. van Eemeren (Ed.), *Crucial concepts in argumentation theory* (hoofdstuk 1). Amsterdam: Amsterdam University Press. In het volgende boek zijn gedetailleerde beschrijvingen van al deze benaderingen te vinden: Eemeren, F.H. van, Garssen, B., Krabbe, E.C.W., Snoeck Henkemans, A.F., Verheij, B. & Wagemans, J.H.M. (2014). *Handbook of argumentation theory*. Dordrecht/Heidelberg/New York/London: Springer.

Zie over standpunten Houtlosser, P. (2001). Points of view. In: F.H. van Eemeren (Ed.), *Crucial concepts in argumentation theory* (hoofdstuk 2). Amsterdam: Amsterdam University Press.

Aan aanwijzingen in de presentatie van standpunten en van twijfel wordt uitgebreid aandacht besteed in Eemeren, F.H. van, Houtlosser, P. & Snoeck Henkemans, A.F. (2005). *Argumentatieve indicatoren in het Nederlands: een pragma-dialectische studie* (hoofdstuk 3). Amsterdam: Rozenberg Publishers.

Hoe de presentatie van het standpunt van invloed kan zijn op de overtuigingskracht van het betoog wordt besproken in O'Keefe, D.J. (1997). Standpoint explicitness and persuasive effect: A meta-analytic review of the effects of varying conclusion articulation in persuasive messages. *Argumentation and Advocacy*, 34(1), 1-13.